

НА СМРТ ОСУЂЕНИ

II

ТОТОВЦИ

У логору „Форалберг“ био је један „тотовац“ по имену Хергот. Он је био заповедник свим Немцима у логору. Импозантне касепаве уши никако нису пристајале мишљем изгледу помаленог господина Хергота. Судбина је била шкрта према њему, што се физичке стране његове личности тиче, али је власт коју је тренутно имао, било то што је необично волео.

Ситним, хитрим корацима стицао је свуда. Стално је нешто неразговорно мрмљао у браду.

Једнога дана дошао је на чудну идеју да и он обуче дрвене ципеле какве су носили логораша. Као да хода по јајима, приближавао се уским путем к радионишту. Са обе стране пута логораша су лењо радили. Хергот се зауставио поред логораша Бана.

„Брже, брже, ниткове један!“ — викао је. Када га ни убрзани темпо није задовољно, црвен од беса, човечуљак је својом палицом почео да туче несрећног Бана. Он је то неко време трпео, али када је увидео да батине не престају, дао се у бекство. Тотовац је појурио за њим. Права је бурлеска била посматрати малог Хергота, како у великим ципелама, са штапом под пазухом, скакуће по неравном терену. Одједном је нагло застао. По обичају нешто је мрмљао у недра. Они који су били у близини, ипак су разазнали: „Моји зуби, моји зуби“, шапутао је изгубивши потпуно вољу за даљом потером. Кренуо је подало назад тражећи помно нешто на земљи. Одједном се нагло сагао, и подигао са земље оно што је тражио. Брзим покретом обрисао је своје зубало од прашине, и вратио га на место.

После овог догађаја, никада га нису више видели у дрвеним ци-

пелама. То задовољство препустио је логорашима.

*

У истом логору била су два Немца, који су руководили радом великог багера. Један од њих звао се Ортнер. Пре доласка у Бор живео је у месту Одлерскоф недалеко од Берлина.

Није тајно да припада Социјал-демократској партији. Био је уверен у Хитлеров скорби крај. О томе је пред логорашима отворено говорио. Давао им је да читају „Допаусајtung“ из чијих се релова већ могла наслутирати скоро пропаст нацизма. Наслови као „Еластично прегруписавање снага“, или „Тактичко повлачење“, очито су говорили о новим поразима Хитлерових армија. Ортнер је свему овоме обавезно додавао свој коментар.

Једнога дана се почео опраштаати. „Кроз две недеље ћу се поново вратити. Добио сам одсуство“. Са собом је понео хрпу писама које је успут слао на назначене адресе. Сва та писма су стигла на одредишта.

Након две недеље заиста се вратио. Само што је спустио свој пртљаг, са једним пакетом кренуо је у бараке где су људи већ спавали. Тихо је будио једног по једног. У мраку, из сна пробудени људи, осећали су мирис сапуна лавандуле, којим се Ортнер толико разликовао од загушљивог смрада бараке.

Почео им је причати о породици. О супруги, деци која нису постали чланови Хитлер Југенда. О Немачкој, у којој, ма колико то звучало невероватно, милиони већ очекују пораз Хитлера и нацизма.

На крају је из донетог пакета извадио праву правцау тарту. Мада је била прављена од вештач-

ког меда и какаоа, момцима је заиста пријао залагај, колико је свакоме припало.

*

Катценбек је припадао логору „Брегенц“. Вечито је ишао у кратким панталонама а на ногама је имао љубичасте вунене чараше које су му досезале до колена.

Једанпут дневно прокрстарио би радиоништем, необично дугим корацима за своју ситну појаву.

Када би га издалека приметили, људи би узвикивали: „Еден, долази Еден.“ Катценбека су тако прозвали, из простог разлога што се нико од њих тако није звао.

Кад би неко узвикнуо: „Еден“, значило је да се приближава опасност. Тада би сви брже почели радити и Катценбек би наилазио на вредне раднике, што је поздрављао и одобравајући климао главом.

Једном приликом је пробао тек приспели ручак. Лице му се згрчило у гримасу, која је јасно казивала да се гади и испљунуо је узети залагај.

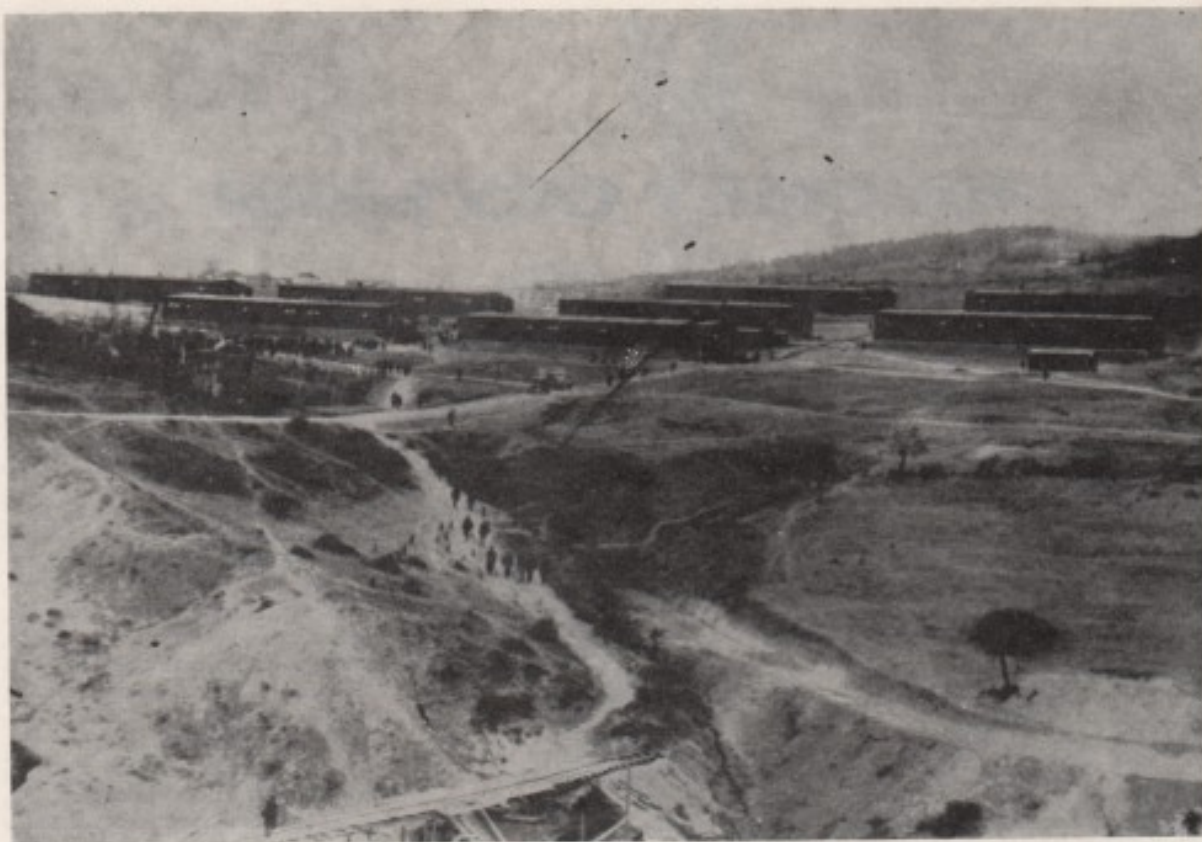
Након тога лично је покренуо питање побољшања исхране, али без икаквог резултата. Једном приликом је у вези с тим пред логорашима изјавио: „Да ви добијете онолико да једете колико чувари покраду, сигурно не би овако изгледали“.

И ова критика је била тачна али је и она остала само на констатацији.

*

ЉУДИ

Веома чест посетилац логора „Берлин“ био је десетар Косо. Он је припадао месној команди. Стицао би обично увече, када би становници логора већ били на по-

Логорске бараке у близини Бора

чнику. Био је то миран тихи човек, средњих година. Познат је био по томе што је мрзео нечовечност, чега је свакодневно био сведок. Није много говорио. Помагао је колико је било у његовој моћи. Под својим великим огртачем редовно је доносио спасоносне залиге хране. Са уметничком лекара одабирао је оне којима је она била најпотребнија.

У ствари његово главно задужење било је снабдевање логора „Берлин“. Био је познат као уметан економ, тако да се често кретао по логору и ван њега. Једнога дана затражио је да му се приликом одласка у град додели један логораш као помоћ. Логорска управа није имала ништа против, те је на тај начин десетар Косо приликом сваког одласка водио са собом по једног, увек другог логораша.

За ово Косо заиста није имао неке веће потребе, али су гладни људи имали и те какве користи.

Приликом сваке такве шетње, десетар и његов пратилац, застали

би пред једном малом борском гостионицом.

„Седите овде и чекајте док се ја не вратим“, говорио је Косо.

„Али господине десетару, ја ни пребијене паре немам!“

„За то се ви немојте ништа бринути“ — рекао би и предавао изненађеног човека власнику гостине. Он би логораше одводио у засебну малу собу поред гостинске сале, где су добијали обилат укусни оброк за уредно простртим столом, салветима, тањиром и прибором. Оброк се обавезно завршавао с пола литра доброг црног вина.

Недељно су два до три човека долазила до хране код борског гостионичара.

„Овако стоје ствари“ — објашњавао је Косо. „Ја сам у почетку решио да недељно једног од вас нахраним о свом трошку. Међутим, већ код другог или трећег одласка, гостионичар није хтео да прими новац. Рекао ми је:

„Немојте ме вревати. Ово је заиста најмање што за те људе могу да учиним“. Обавезао ме да прили-

код сваког изласка, некога од вас поведем са собом.

*

По логорима, била се скупила читава галерија различитих људи. Били су разних доби, разних занимања, из различитих друштвених средина. Сасвим је сватљиво да су се и под тим условима стварале касте.

Те касте су стварали управо они који су и раније живели тако, да су зазирали од обичног човека. Ни у логору нису се понашали другачије.

Кувари и писари су имали своје касте. Љубоморно су чували стечене позиције. Ретко би уопште са неким и почели разговор.

Кувари су посебно били у добром положају. Једним делом због посебних односа које су имали са чуварима, којима су чинили разне услуге. Припремали су им украдену храну и слично. Као против услуга добијали су могућност да напишу већи број писама од предвиђене квоте. Кувари су били и посредници у трговини између чу-

вара и логораша. Било је популарно такозвано „плаћање код куће“. Чувари су украдену храну продавали логорашима, наравно за десет до петнаест пута скупљој цени од стварне вредности. Ови су као средство плаћања давали специјалне бонове, које су чувари слали кућама, где су их чланови њихових породица претварали у новац код чланова породица логораша.

И писари су имали своју касту. Нико није знао како су дошли на те позиције. Једноставно седели су на местима иза прозора. Када би случајно у пролазу неко од логораша провирио кроз прозор, окретали би главу, журно умакали перо у мастионицу и жустро нешто писали.

Писари су имали велику част да думпују са официрима. Додуше, спавали су у заједничким баракама са осталим логорашима, али се то сводило на касне доласке на починак, и одазак у саму зору када су још сви спавали.

По логорима су колале најраз-

личитије претпоставке о томе како је ко дошао до места писара. За једног су тврдили да га је ту довео његов скупочени златни часовник са дуплим поклопцем. За другог да се радило о бону на позамашну суму од пет хиљада пенги. У сваком случају писарима су сви завидели. Није се знало шта је коме било занимање у шивнаству, али су сви одреда имали чиста уредна одела, у време када многи нису имали ни обојке.

*

Киш Деже, штампарски радник, био је човек веселе природе. Много пута, својом бедрином уливао је снагу људима. Његово мишљење је било да се мора поштено радити. Наравно не претерано напорно, али ниуком случају се не сме лажирати. Из простог разлога што забущавање може донети само неприлике. А и онако, све што се направи остаће Југословенима. Дакле, они у ствари раде за слободарски југословенски народ.

Но било је и опречних мишљења. „Само полако. Треба штедети снагу. Свуда где се може треба забущавати чак и саботирати.“

Које је мишљење исправно?

Ко то зна?

Киш Деже, је сходно свом уверењу много радио. Помагао је слабима да заврше свој део посла. За кратко време створио је неку врсту каријере.

Наиме, тотовци су једном приликом упитали: Ко се користи немачким језиком са више дијалеката.

Киш није знао немачки ни без дијалекта, али се ипак пријавио. Поставили су га у једну телефонску централу, где је вршио ноћну службу.

Шта се догодило већ прве ноћи, Киш је по ко зна који пут пре причавао тај случај као анегдоту.

Било је око поноћи, таман је мислио мало да одрема, зазвонио је телефон. Један одсечни војнички глас је упитао:

„Hatderbagervaser!“

Крај патњи и мука — дешави борских логораша

„Молим,“ — упитао је Киш на мабарском.

„Hatderbagerwasser“ — поновио је глас сада већ љутито.

Шта да одговори? Да или не. Одлучио се и рекао једно стидаљиво ја, и тако запечатно своју каријеру. Испоставило се да му је било постављено питање: „Hat deg Bageret Wasser?“ (има ли багер воде). Десило се да багер није имао воде, спроведена је истрага. Утврђено је колико Киш влада немачким језиком и каријера телефонисте била је за њега завршена.

*

У „Берлину“ је веома цењен био Кадош, пореклом из горње Мабарске.

Држао је импровизоване семинаре: о фашистичком Хортијевом режиму, белом терору, марксизму. Никад није истицао да је комуниста. Много је знао о Совјетском Савезу. Људи су га најрадије слушали када је о совјетским људима причао. Из сваке његове речи зрачила је љубав према совјетском човеку.

Касније се испоставило да је био повезан са југословенским партизанима. Достављао им је разне податке, између осталог и о томе како се чувари и официри опходе према логорашима.

Једног дана Кадош је отишао до Фарагоа, који је радио на снабдевању багера.

— Шандоре, треба ми два бурета уља.

— За кога?

— Не питај, сигурно наслућујеш?

— За партизане?

Кадош није одговорио. Касније је упитао.

— Бојиш ли се?

— Ја не.

— Када си у ноћној смени?

— Данас и сутра.

— Онда нека буде сутра око поноћи. Неко ће те тражити. Ти се зовеш Алексеј. Када стигну ти се попи у багер. За собом затвори врата, остало није твоја ствар.

У назначено време, када је толовац који је надгледао багер, већ спавао после уобичајене порције пића, Фараго је приметно да се приближава воловска запрега. Изапшао јој је у сусрет.

— Алексеј? — упитао је један од њих. Фараго је климнуо гла-

вом, и упутио се ка багеру. Испод њега придошлице су нешто пословале око славине за уље. Ускоро је потекла сиво зелена течност. Овакве посете су се касније више пута поновиле.

*

Једнога дана, Кадош је скупио једну групу око себе, поред једног напушеног бункера. Говорили су о Марксу. Многи су тада тек почели упознавати његово учење. Предавач је тихо говорио. И они који су га слушали, тихо су постављали питања, јер ако их ухвати, из овог би се изродила велика главобоља.

Наједном се из бункера појавио бркати десетар Хајагош. Сваку реч је чуо. Ко би помислио да у бункеру некога има. Но Хајагош је сада стајао ту испред занемалих људи. Али његове речи су их умирале. „Слажем се са тим о чему говорите. Само пазите да нико не дозна. Биће боље и за мене и за вас.“

На градилиштима логора „Брегени“ радовима је руководио један млади југословенски архитекта. Видело се да саосећа са логорашима, јер није пропуштао прилику да их благим погледом, пријатељским гестом охрабри.

Једном приликом окусио је храну коју су добијали. Видно се узбудио, вртео главом као да жели рећи: Свињарија, овакво бубре давати људима.

Упркос свему никако нису разумели, зашто један Југословен ради за Немце.

Младић је, међутим, вредно радио. Сталио је обилазито градилиште, носио са собом некакве инструменте. Са њим су стално била два Мабара логораша који су по струци исто били инжењери-грађевинари. Премеравали су земљиште, обележавали трасу наспа нове железничке пруге. Очигледно да се радило по пројекту младог инжењера.

Једнога дана, међутим, узалуд су чекали на симпатичног Југословена и његова два пратиоца. Нису дошли ни тога дана, ни следећег, ни било када. Касније се сазнало да су сва тројица побегли у партизане. Најобавештенији су тврдили да је он у ствари већ био партизан. То што је радио за Немце то је било по задатку. Да је

то било заиста тако потврдио се већ убрзо после тога.

Наследио га је један толовац архитекта. Већ првога дана када је обишао градилиште, по његовом понашању се видело да је открио нешто веома значајно. Прво се нешто чудно, па је све бешње вртео главом да би на крају све оставио и одјуррио у команду. Дојурила је читава будућности официра и толоваца. Немачки стручњак им је показао шта је открио, то јест да је Југословен потпуно погрешно радио. У ствари саботирао. Штета је била непроцењива, а да се не говори колико је времена изгубљено.

Становници логора успоставили су сарадњу са борским становништвом и партизанима. У већини случајева та сарадња је била невидљива али је неоспорно доносила резултате.

Велике машине, багере и слична оруђа, кварили су када се то само могло. Саботажама су руководили људи као Кадош и многи други. Посебно су у квару били често они делови постројења који су морали да се шаљу у Београд на поправку. Редовно је каснила испорука поправљеног дела. Уз то се веома брзо кварило поново.

Једном приликом распао се читав графо-систем код великог багера. Добијао се утисак да се Кадош и другови такмиче са својим београдским колегама ко ће више штете нанети Немцима.

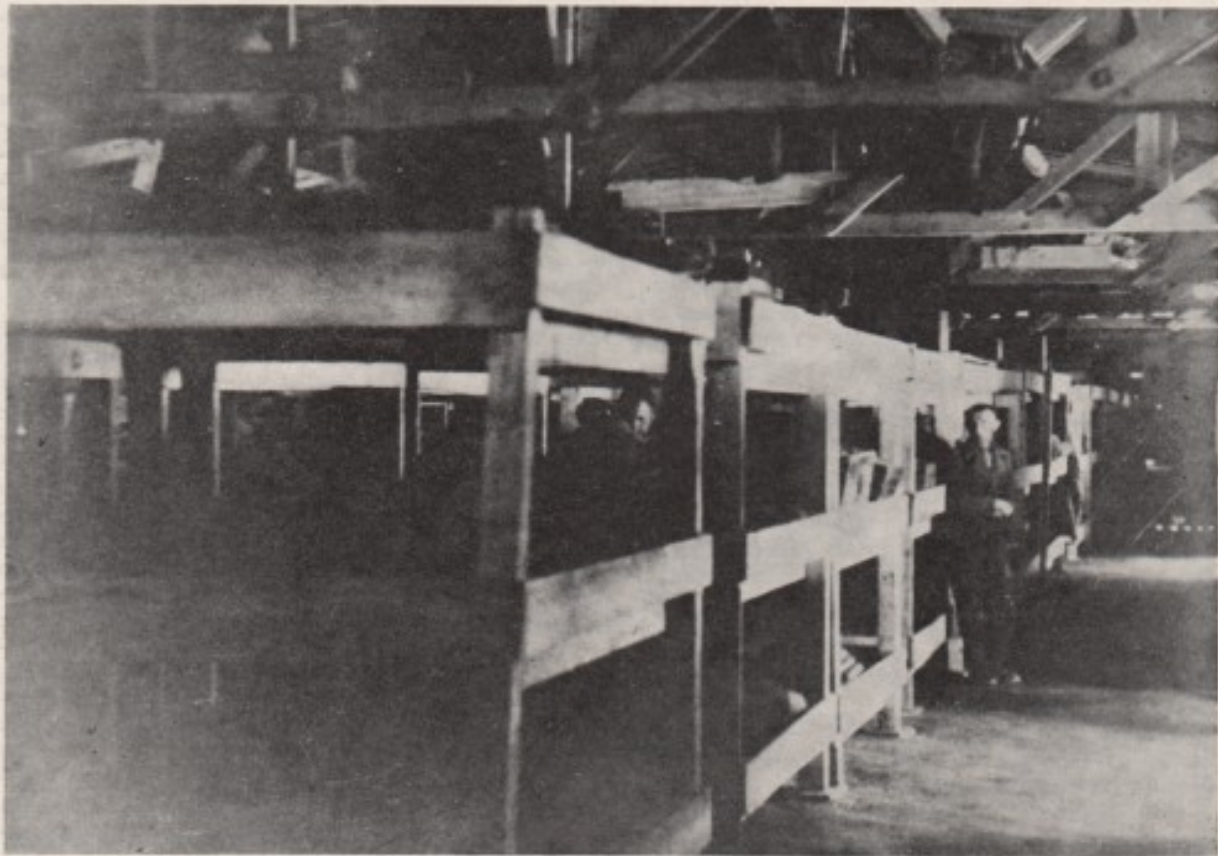
*

Била је недеља вече... Наредник Чисар, те вечери није дошао у уобичајену инспекцијенцију. Тога дана је много попио. У таквим приликама је обично спавао.

Лепо недељно вече... Вертешу је успело да заври толовицу, Ратнеру у новине. Писало је: Совјетске трупе су прешле Дунав! Нападе се код Неготина.

Целе ноћи заставник Барта је цензурисао пошту. Да би је логораша добила што пре, врло брзо је раздељена. Барта је заиста брзо завршио свој део посла.

Људи су се удабили у читање. Речи, топле пуне љубави, загрејавала су срца људи, распоревених по склепаним лежајима, људи пуних ваши, стеница, гнојавих рана.

Унутрашњост једне логорске баракe

Селвењи је одједном крикнуо! У цивилиству је у Ујлешту имао месарску радњу. Сада је неутешно ридао.

— Одасли су их. Те звери. Отац је у седамдесетој, а болесна мајка увелико је напунила шездесет и пет. Ја сам крив. Зашто их нисам негде склопио. Огромно тело тресло се у плачу. Опшипана глава ударала о дрвени стуб.

Крици су се чули са свих страна. Плач одраслих људи. Плакали су за најближима. Многи су своја задња писма добили назад. Писало је: Није предато, нова адреса непозната.

Та „нова адреса“, знали су, били су немачки концентрациони логори. Логори смрти одакле повратка нема. Двојина су добили потврду за такву претпоставку. Комшије су им јављали, да су им породицу одвели у „Валдз“, а то је крај логора.

Ушао је заставник Барта. Умирује узбуђене људе.

— Немојте плакати. Сигурно су морали да се преместе због ново-

настале ситуације. Јавиће вам се. Немојте правити панику. Неће код куће бити ништа лоше. Уверавам вас, све ће се окренути на боље.

*

Шамари... Батине... Мучења... Празни чорбуљаци... Снови о добром јелу... Опкладе о часу повратка. Жудња за домом, породицом. Децом, супругом. Многи се сећају Русије. И тамо је овако било. Али неки су нови робови. Вас, браћо, боле шамари. Нас, сећања и месеци који пролазе.

Навољу је месечина. Стража пије и пијано пева. У Пешти у овој светлој ноћи, сада фашисти са знаком сломањене стреле (инлаши) упадају у кућу и одводе невинне људе. Зашто не беже?

Само сањајте момци тамо у борским брдима. И спавајте на борском гробљу, где сте нашли мир након мука и патњи. Сањајте и ви који сте покушали побећи партизанима, а нисте успели. Ухватили су вас фашисти. Ваши млади

животи су дар жртвенику слободе.

*

Много месеци пре ових догађаја борско становништво остављало је храну на гробове да би помогао гладним људима. Сада то више није било могуће.

Међутим, пронашли су нову могућност тако да им дотурају храну.

Тотовци који су надзирали логораше на радним местима, нису имали ништа против трговине између логораша и околног становништва. Бар ће боље радити, резоновали су, јер им је на крају крајева ишао у рачун да људи задрже радну способност.

Околно становништво је, дакле, почело да се појављује и нуди своје производе. При самом погледу на примамљиве понуде у људима се стварала жудња за укуским залогајима. Али, одакле им новац за куповину?

Само неколицина су имали нешто динара, које су колико се могао разделити међу собом. Десет

до петнаест људи тискало се око продавца који су гласно нудили своју робу. Сумњиво је било то што су напросто силом гурали људима у руке меке погаче, сир, јаја и осталу храну.

Тада су се многи сетили, како су на гробљу налазили храну. Међутим, сада је тако нешто неизводљиво. Зар пред очима Немаца да им поклањају храну?! Дакле, без пара ипак хране нема.

Но ипак је било само на други начин. Када се један од логораша усудио да пружи оно мало пара што је имао, продавац му је знацима показао да је то превише и ни дао му је још хране. Већ након неколико залагаја изненађени логораш је из погаче извукао парче хартије за коју је утврдио да је у ствари новац. Значило је то да поново може куповати, да би поново нашао новац.

Убрзо су се продавци и логорашки упознали међу собом, склапали пријатељства. Знали су већ једни друге по именима.

За време подневне паузе, седали би заједно, мада су најчешће употребљавали само две речи које су и једни и други добро разумели: партизани и Тито.

— Партизан — рекао је један младић и показао на своје снажне мишице, желећи да каже како су партизани јаки.

Једнога дана нису дошла четворица. С њима су нестала и два логораша. Санто и Бернат. Сви су знали да ће се то догодити, јер су их често виђали заједно.

„Ласло и Гажи су на добром месту“, успело је некако једном мештанину да изговори. Те речи је вероватно научио од Сантоа и Берната.

ВЕСНИЦИ СЛОБОДЕ

Једног поподнева над радним местом логора „Брегенц“, појавили су се авиони. На сребрним крилима либератора сијала је сунце. Достојанствено су плавили неком непознатом циљу.

Након овог догађаја логорашки су свакога поподнева нестрпљиво очекивали њихов долазак. А долазили су све чешће. Док су полако одлазили, пратили су их погледима, све док не би нестали из видокруга, као сасвим мале сребрне тачке.

Тотовци су престали обраћати пажњу на раднике. Гледали су у велике сребрне птице, тмурним забринутим погледом, док је у очима заробљеника сијала звезда радосница.

Логорашки су мислили на скору слободу. Једног дана у долини су се појавили непознати људи. Кретали су се право према логору. Било их је десетак. На капама су имали црвену петокраку звезду. На лицима им се зарио самоуверени осмех. Долазили су све ближе месту где су логорашки радили.

Партизани! Долазе партизани, прострујала је вест. А они су већ били ту, поред саме групе. Али се ништа није догодило. Само су успорили корак, неколицину пријатељски потапшали по рамену, осталима саали охрабрујуће осмехе и нестали путем где је почињала шума.

Касније се дознало да је партизанима „Форарлберг“ био циљ. Из тог логора тројица су успоставили везу са њима да би им се придружила. По њих су партизани пошлаци. Тотовци су били немоћни. Међутим, опрезност и увиђајност партизана ишла је дотле, да су инсценирали отмицу, како не би нашкоднили онима који су остали. Са упереним оружјем одвели су тројицу младића тамо где их је чекала слобода.

Убрзо након ових догађаја пронела се вест о искривању савезничких трупа у Европи. И то је потврђивало да слобода долази. Сагледавало се то и по понашању Немаца, који су мимо обичаја врло рано почели пити. Међутим, од једном су им се лица неочекивано разведрила и гласно су саопштавали: „Лондон је у пламену“, Хитлер је упоредио ново чудесно оружје.

Варади Ендре је у ноћној смени радио поред багера. Нестало је уља за подмазивање, те је са малом локомотивом кренуо за следовање. Надзорника железнице у то време већ је добро познавао. Мали Немац, са наполеонском фризуром, био је веома благонаклон према логорашима, мада је фанатично веровао у Хитлерову победу. Те две крајности су се код њега слиле у једну симбиозу. Очекивао је да са Варадијем про-

коментариса догађај дана, али како је узалуд чекао сам је проговорио.

„Слушај, Ендре, ипак ћемо ми победити!“ Жүстро је скочио са патуљасте локомотиве, оштро зазвиждао, и узвикнуо: „Sih — hajl. — Напред“, дајући тиме знак за полазак, оставши у ставу мирно као какав победнички генерал.

* Љ У Д И

При сваком логору постојале су оставе за кромпир. То су биле јаме ископане у земљи и покривене, у виду бункера. Ту су затварани они које су фашисти оценили као изузетне кривце.

„Нека се навикну, јер ће ускоро и онако у земљу“ — говорио је су. У логору „Берлин“ постојао је један једини туш. Када би се људи након десеточасовног рада вратили у логор, сви би пожурили да се оперу.

Једно вече, када су стигли са рада и потрчали до туша, под њим је већ стајао један човек. Комотно се прао, ничим није показивао да примећује да група чека да се склопи. Једно време су га гледали, мислећи како је успео да их предухвати. Након чекања до десет минута, младић по имену Киш Тибор, стао је под туш и без речи одгурнуо човека. Због овог поступка Киш Тибор се убрзо нашао у остави за кромпир, а касније на борском гробљу.

Човек који се туширао био је један поручник, који је намерно изазивао и чекао да му се неко замери. Када га је Киш Тибор одгурнуо право га је одвео у команду, где му је сүбено по кратком поступку.

*

У „Берлину“, као уосталом и у свим логорима, наређено је било да се, ако неко ноћу излази у WC, мора гласно јављати стражи.

„Покорно јављам нужда ми је“ — по обављеном послу поново се морало јављати.

„Покорно јављам враћам се из WC.“

У таквим приликама стража се прописно забављала са дотичним несрећницима. Терали су их да трче, пузе, праве чучњеве. Након такве тортуре пуштали су га у

WC, ако је за то уопште имао више потребе.

Догодио се једне ноћи, да су тројица без тешкоћа доспела до импровизованог нудника. Међутим, ускоро се зачуло неколико пушњева и три човека су без речи попадала у житку фекалију.

*

ЕКЛОГА О ПЕСНИКУ

Носилац скоро свих културних збивања у логору био је песник Ласло Лукач.

Превасходно филозоф, савладао је: немачки, италијански, руски, француски, енглески и шпански језик. У Француској се и упознао са радничким покретом, а по повратку у домовину 1930. године, постаје члан илегалне Комунистичке партије. Чланке и песме објављује у илегалној штампи, а затим у „Маџар Немзет“, „Маџар Чилаг“, „Непсава“, и у сличним листовима. Заједно са својом супругом био је члан колегијума оне илегалне штампарије коју је водио Ашер Оскар.

Борику, своју ћерку јединицу, бескрајно је волео. Имала је четири године када јој је отац Хортијев режим бацио у тамницу.

Осам година је имала када је поново досепо иза рештака.

— Отац је отпутовао, али ће се ускоро вратити, рекла је мати детету када су јој први пут одвели оца.

— Отац је отишао у војнике, тешила је мати девојчицу, када су други пут Лукача одвојили од породице.

Песник је био човек јаког духа, борбене природе у исто време благ и осећајан. У односу на друге био је оптимиста, док је на свој живот гледао мање ружичасто. Вероватно је предосећао свој трагичан крај.

То се нарочито осећа у његовој поезији. Време проведено на робији дало му је извесну озбиљност. Висок културни ниво и непросељива интелигенција учинили су га водећом личношћу у кругу којем се кретао. Када је 1944. године трећи пут одведен, девојчица је већ знала где јој отац одлази.

— Не треба туговати, бодрио је отац уплакану ћер, вратићу се брзо.

Међутим, касније у Бору себе није могао да утеши. Из тог периода је и песма чији последњи стихови овако гласе:

Лебдим ко прах у светлу.

Искрснем за час па нестајем.

Сутра је још много, много година,
ал' и куси час може да буде.

Тридесет осам ми је управо данас.

Колико много — рекао би некад.

Ал' данас понављам само,

Зашто? о зашто, тако рано!

У логору људе су за болесне признавали тек онда када већ нису могли стајати на ногама. Када би неко и стигао до болнице, био

је више мртав него жив.

Лукачу је нагло познано, добио је страшне грчеве у желуцу, облаго је хладан зној. На лицу му се видело да једва издржава болове. Али, милости није било. Морао је са осталима на рад. До логорске капије је још некако стигао, но даље су га просто носили. По киши, под високом температуром, архтећи од хладноће, убрзо је изгубио свест. Тек тада је пребачен у болницу.

— Нећу да умрем, шапутао је на болничком кревету. Међутим, лекари му више нису могли помоћи. Песник је био у агонији.

Неколико сати дошнје Киш Деже је успео да побегне из логора. Хтео је да посети Лукача, свог пријатеља кога је необично ценио. Пред болницом је стајао десетар Палфи. Зацело га неће пустити. Пријавили бекство, резновао је Деже, али је ипак покушао.

— Мој пријатељ Ласло Лукач је болестан. Лепо вас молим пустите ме до њега. На највеће изненађење одговор је био више него предусретљив.

— Само изволите. Већ вас нестрпљиво очекује. Затим је одвео Дежеа до једних врата које је широм отворио. Палфи се цинично смешкао.

— Изволите слободно, правите друштво свом драгом пријатељу.

У собици је лежало песничко мртво тело. Незнано где, почива Лукач Ласло песник и човек. Покрива га борска земља.